

D88/07

6 september 1988

DAS MINISTERIUM FUER STAATSSICHERHEIT DER DDR
DE HORIZONTALE ORGANISATIE II: HET VEILIGHEIDSAPPARAAT

Dit tweede deel van een serie FOCUSSEN over de organisatie van de civiele inlichtingen- en veiligheidsdienst van de DDR is gewijd aan de defensieve geledingen van het ministerie voor Staatsveiligheid (Duits acroniem: MfS). Tot het veiligheidsapparaat zullen hierna niet alleen de onderdelen gerekend worden, die direkt of indirekt belast zijn met veiligheidstaken, maar ook de eenheden die technische ondersteuning verlenen of werkzaam zijn in de logistieke sfeer. In dit rapport zal echter niet elk van de 37 onderdelen van het ministerie die voornamelijk aan het thuisfront actief zijn, uitvoerig beschreven worden. De eenheden, die zich primair met het veiligheidswerk bezighouden, zullen de meeste aandacht krijgen. De overige onderdelen zullen slechts zeer summier aangeduid worden.

DAS MINISTERIUM FUER STAATSSICHERHEIT DER DDR
DE HORIZONTALE ORGANISATIE II: HET VEILIGHEIDSAPPARAAT

Algemeen

In tegenstelling tot de offensieve onderdelen van het MfS, die zijn ondergebracht in een centraal geleid hoofddirectoraat, vormen de aan het thuisfront actieve onderdelen van het ministerie geen eenduidige dienst onder een eenhoofdige leiding*. Het feitelijke veiligheidswerk is toebedeeld aan een gedifferentieerd apparaat van 22 min of meer zelfstandig functionerende hoofdafdelingen en afdelingen, dat voor een belangrijk deel van zijn technische faciliteiten en materiele (administratieve) voorzieningen is aangewezen op de steun van een Operationeel-Technische Sektor en een directoraat "Rueckwaertige Dienste" van elk zes afdelingen. De defensieve geledingen van het MfS worden gecompleteerd door het wachtre Regiment "Felix Dzierzynski" en een tweetal scholen.

De hoofdafdelingen

Het veiligheidsapparaat van het MfS telt in totaal veertien hoofdafdelingen. De meeste van deze onderdelen zijn bij of betrekkelijk kort na de oprichting van het ministerie in 1950 gevormd en na verloop van tijd in omvang toegenomen. Voor zover bekend is er in de loop der jaren weinig veranderd in het takenpakket van de verschillende hoofdafdelingen.

Hoofdafdeling I is belast met de bescherming van de strijdkrachten van de DDR. Hiervoor zijn bij alle onderdelen van de "Nationale Volksarmee" (NVA) en de "Grenstroepen der DDR" eenheden gestationeerd ("Operativ-Gruppen Abwehr"), die over executieve bevoegdheden beschikken om activiteiten van Westerse agenten in kaart te brengen en tegen te werken. Bij de grenstroepen van de DDR heeft Hoofdafdeling I ook eenheden ingezet om het grensgebied met de Bondsrepubliek Duitsland en West-Berlijn te verkennen. Naast deze zogenaamde "Operativ-gruppen Aufklaerung", beschikt de hoofdafdeling ook over agenten ("inoffiziele Mitarbeiter") om informatie te verwerven. De verkregen gegevens worden door de hoofdafdeling zelf geanalyseerd en bewerkt.

Hoofdafdeling II houdt zich bezig met de contra-spionage. Tot haar takenpakket behoren o.a.

- identificeren van vijandige agenten buiten de militaire objecten op het grondgebied van de DDR.
- infiltreren en vernietigen van vluchtelingenhulporganisaties in de DDR.
- bewaking van buitenlanders, die voor langere tijd of permanent in de DDR vertoeven.
- bewaking van Oostduitse studenten, die in het buitenland studeren.
- bescherming van door de USSR benutte militaire objecten in de DDR en afscherming van Sovjetrussische troepenbewegingen op Oostduits grondgebied.
- operationele, defensief georiënteerde 'bewerking' van alle in Oost-Berlijn en de DDR verblijvende leden van Westerse vertegenwoordigingen en correspondenten, alsmede van de buitenlanders die met deze personen in contact staan.

Hoofdafdeling III werd opgericht in het begin van de jaren door de samenvoeging van een tweetal afdelingen, die zich bezighielden met het bestuderen van het radioverkeer en het localiseren van illegale of "vijandige"

*Zie voor de organisatie van het veiligheidsapparaat in het algemeen: K.W. FRICKE, Die DDR-Staatssicherheit. Entwicklung, Strukturen, Aktionsfelder. Keulen 1982, pp. 54-56.

zenders op het grondgebied van de DDR. De nieuwe hoofdafdeling heeft deze taken overgenomen en werd verder belast met de controle van het telefoonverkeer.

Hoofdafdeling VI controleert het reizigersverkeer van en naar de DDR. Bij iedere grensdoorgang heeft zij een pascontrole-eenheid (PKE) gestationeerd. Daarnaast bewaakt en controleert zij hotels, campings, vakantiehuizen en andere overnachtings- of verblijfgelegenheden voor toeristen in de DDR. Ook registreert en bewerkt de hoofdafdeling Oost Duitsers die via het reisbureau "Deutsche Demokratische Republik" alleen of in groepsverband naar het buitenland reizen.

Hoofdafdeling VII is belast met de bescherming van het Oostduitse ministerie van Binnenlandse Zaken en de daaronder ressorterende organen (Volkspolitie, douane) met uitzondering van de Transportpolitie. Een soortgelijke taak met betrekking tot het ministerie Landbouw, Bosbouw en Voedingsmiddelen is toebedeeld aan Hoofdafdeling XVI. Zij opereert daarmee weer in het kielzog van Hoofdafdeling XVIII, die de economische instellingen in de DDR dient te beveiligen tegen pogingen tot sabotage of destabilisatie. Hiervoor wordt een uitgebreid netwerk van agenten ("inoffizielen Mitarbeiter") onderhouden in de op economisch terrein actieve ministeries in Berlijn, de centrale economische instellingen en de Academie van Wetenschappen van de DDR. In uitzonderingsgevallen worden aan deze agenten ook 'offensieve veiligheidstaken' toebedeeld in het 'operatiegebied' (het buitenland met uitzondering van de Warschaupakt-staten). De mogelijkheid bestaat dat zij in dit verband (defensief) opereren in de omgeving van "Aussenhandelsfirmen" in het Westen.

De beveiliging van het Oostduitse verkeerswezen tegen vijandige infiltratie en sabotage is toevertrouwd aan Hoofdafdeling XIX. Zij houdt zich in dit verband bezig met de bescherming van verkeersverbindingen en transportmiddelen, de 'operationele bewerking' van het ministerie voor het Verkeerswezen van de DDR en de vliegtuigmaatschappij "Interflug" en het instrueren en controleren van de Transportpolitie. Evenals Hoofdafdeling XVIII onderhoudt Hoofdafdeling XIX een netwerk van agenten, die in uitzonderingsgevallen in het buitenland ingezet kunnen worden.

De kern van het veiligheidsapparaat van het MfS wordt gevormd door

Hoofdafdeling XX. Zij is verantwoordelijk voor:

- de controle en bewaking van de vier niet-communistische partijen in de DDR, de kerken, de massa-organisaties en de universiteiten, hogescholen en de daarmee verbonden wetenschappelijke instellingen.
- de bescherming van zes ministeries ("Auswaertige Angelegenheiten, Gesundheitswesen, Hoch- und Fachschulwesen, Justiz, Kultur, Post- und Fernmeldewesen, Volksbildung").
- de bestrijding van 'subversieve elementen' (dissidenten, ondergrondse organisaties).

Ook deze hoofdafdeling onderhoudt een netwerk van agenten, die in uitzonderingsgevallen in het 'operatie-gebied' ingezet kunnen worden.

Behalve de hiervoor omschreven onderdelen van het MfS zijn er nog vijf hoofdafdelingen met ondersteunende taken in het veiligheidsapparaat :

- Hoofdafdeling VIII levert de volg- en observatieploegen voor de operationele onderdelen van het MfS (ook ten behoeve van de inlichtingendienst!).
- Hoofdafdeling IX is belast met het onderzoek van strafbare feiten, die onder de verantwoordelijkheid van het MfS vallen, en verricht als executief orgaan arrestaties van verdachten (ook ten behoeve van andere onderdelen van het MfS).
- Hoofdafdeling XIV levert de bewakingseenheden voor de detentie-voorzieningen van het ministerie en binnen de objecten van het MfS in Berlijn.
- de Hoofdafdeling 'Kader en Scholing' is verantwoordelijk voor de opleiding van de MfS-medewerkers.

- de Hoofdafdeling 'Personenbescherming' draagt de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van alle leidinggevende personen van partij en staat, alsmede van hun gasten.

De zelfstandige afdelingen

De veertien hoofdafdelingen zijn niet de enige defensief opererende onderdelen van het MfS, die min of meer zelfstandig werkzaam zijn. Ook acht van de in totaal 20 afdelingen van het MfS-veiligheidsapparaat zijn niet opgenomen in een overkoepelend orgaan en kunnen relatief onafhankelijk hun werkzaamheden verrichten.

Afdeling X regelt de verbindingen van het MfS met inlichtingendiensten van bevriende landen. Zij ondersteunt de activiteiten van deze diensten door het beschikbaar stellen van bepaalde faciliteiten in de DDR (bijvoorbeeld consperatieve woningen) en zorgt voor een soepele uitwisseling van informatie. Verbindingsofficieren van de buitenlandse zusterdiensten, meestal gestationeerd in de diplomatieke vertegenwoordiging van hun land in de DDR, zijn bij het MfS geaccrediteerd.

Afdeling XI houdt zich bezig met het coderen en decoderen van het berichtenverkeer van het MfS, het veiligstellen van de daarbij gebruikte verbindingen en de beveiliging van de code-afdelingen van Oostduitse ministeries (bijvoorbeeld Buitenlandse Zaken en Nationale Defensie).

Afdeling XII beheert het kaartsysteem en het archief van het MfS. In het kaartsysteem worden alle personen opgenomen, die voor het veiligheids- en inlichtingenwerk van het ministerie interessant zijn of waren. Agenten die door een MfS-onderdeel bij Afdeling XII zijn aangemeld en vervolgens door deze afdeling zijn registreerd kunnen in principe niet meer door een ander onderdeel van het ministerie worden geclaimd.

De bescherming van de diplomatieke vertegenwoordigingen van de DDR in het buitenland, inclusief de staten van het Warschaupakt, is toevertrouwd aan Afdeling XIII. Zij is in dit verband verantwoordelijk voor zowel de personele als de materiele veiligheid. Voor het uitoefenen van haar taken zou de afdeling gekwalificeerde medewerkers op de vertegenwoordigingen gestationeerd hebben, die zich ook zouden bezighouden met het controleren van de in het betreffende landen verblijvende DDR-burgers.

Afdeling "Oeffentlichkeitsarbeit" is het propaganda-onderdeel van het MfS. Door het verspreiden van brochures, het inschakelen van de Oostduitse massamedia, het houden van tentoonstellingen, het vervaardigen van agentenfilms e.d. tracht deze afdeling de publieke opinie in de DDR 'voor te lichten' over het grote gevaar van de "kapitalistische inlichtingendiensten" en in verband daarmee te overtuigen van de noodzaak van het bestaan van sterke staatsveiligheidsorganen, die dat gevaar kunnen keren.

Twee min of meer in elkaars verlengde opererende onderdelen van het MfS-veiligheidsapparaat zijn de afdelingen M en PZF ("Postzollfahndung"). Afdeling M houdt zich bezig met postcensuur, terwijl Afdeling PZF het postpaketten- en goederenverkeer van de DDR met het buitenland controleert. Beide afdelingen werken veelal met steekproeven en routinecontroles, maar kunnen op verzoek van andere MfS-onderdelen ook gericht ingezet worden.

Afdeling Haven is tenslotte belast met het beveiligen van de havens in de DDR. In dit kader besteed zij met name bijzondere aandacht aan de passagierende bemanningen van buitenlandse schepen.

De Operationeel-Technische Sektor

Voor de ontwikkeling en toepassing van de operationele techniek is een overkoepelende 'Operationeel-Technische Sektor' gevormd, die nauw samenwerkt met de in dezelfde sfeer werkzame Afdeling VIII van het Hoofddirectoraat Inlichtingen van het ministerie. Zes afdelingen zijn in totaal in deze sektor ondergebracht:

- Afdeling 26 verricht afluisteroperaties ten behoeve van de veiligheids- en inlichtingencomponenten van het MfS op Oostduits grondgebied. Tot haar taken behoren ook de technische bewaking van de diplomatieke vertegenwoordigingen van Westerse landen en het localiseren van 'vijandige' afluisterinstallaties binnen de grenzen van de DDR.
- Afdeling N onderhoudt het telefoon- en telexverkeer van het MfS en voert het radioverkeer met MfS agenten in het buitenland, controleert telefoongesprekken (zowel binnen de DDR als met het buitenland) en beheert de telefoonnetten van het MfS, de regering en de politie.
- Afdeling 22 houdt zich bezig met de bestudering van handschriften.
- Afdeling 32 verricht recherche-technische onderzoeken (bijvoorbeeld vingerafdrukken).
- De afdelingen 30 en 31 zijn belast met de ontwikkeling van operationeel-technische middelen.

Het directoraat "Rueckwaertige Dienste" (RD)

Een typisch voorbeeld van de voortschrijdende bureaucratisering van het MfS is de oprichting in 1974 van een afzonderlijk directoraat "Rueckwaertige Dienste" (RD) voor de materiele verzorging van de andere onderdelen van het MfS-veiligheidsapparaat, omdat de tot dan toe verantwoordelijke hoofdafdeling niet meer in staat was haar logistieke taken uit te voeren. Het RD is opgebouwd uit de Afdeling Planning en Aanschaf (verschaffen van kleding en uitrusting, beheer drukkerij, aanhouden van voorraden), de Afdeling Bouwzaken (huisvesting, opstellen en realiseren van bouwplannen), de Afdeling Financien (begroting en daarmee verwante zaken), de Afdeling Motorvoertuigen (aanschaf, beheer en reparatie van auto's), de Afdeling Verzorging (aanschaf inventaris, beheer van keukens en kantines, verdeling woningen aan MfS-medewerkers, beheer MfS-vakantiehuisen) en de Centraal Medische Dienst (geneeskundige en sociale verzorging MfS-medewerkers en hun familieleden).

Overige onderdelen van veiligheidsapparaat

Het belangrijkste, hiervoor nog niet besproken onderdeel van de defensieve geledingen van het MfS is het Wachtregiment Felix DZIERZYNSKI*. Tot de taken van het regiment behoort de bescherming aan de buitenzijde van gevoelige objecten van het MfS, de communistische partij en de staat. Ook bij de bescherming van leidende persoonlijkheden wordt het regiment ingeschakeld, waarbij nauw wordt samengewerkt met de reeds beschreven Hoofdafdeling Personenbescherming. Daarnaast vervult het regiment in uitzonderingsgevallen ook beveiligingsopdrachten bij openbare manifestaties en het vervoer van belangrijke documenten of wapens. De totale sterkte van het regiment dient geschat te worden op ongeveer 7000 man, merendeels beroepssoldaten, die dezelfde status hebben als de vaste medewerkers van andere componenten van het MfS ("Hauptamtliche Mitarbeiter"). In het verleden zijn velen van hen

*Zie: FRICKE, DDR-Staatssicherheit, p. 139-141.

doorgestroomd naar andere geledingen van het ministerie, waarvoor het regiment steeds duidelijker als een reservoir van kaders is gaan functioneren. Het regiment wordt geleid door generaal-majoor Guenther WOLF, die alleen verantwoording schuldig is aan de minister van Staatsveiligheid.

Tot de eveneens nog niet aangeduide eenheden van het MfS-veiligheidsapparaat behoren tenslotte ook de Juristische Hoch- und fachschule des MfS in Potsdam-Eiche en de Abwehrschule Gransee, die de opleiding en bijscholing van de veiligheidsfunctionarissen verzorgen en ondergeschikt zijn gemaakt aan de reeds genoemde Hoofdafdeling Kaders en Scholing.

ORGANISATIES IEMA VAN HET MFS-VEILIGHE SAPPARAAT

MINISTER VOOR STAATSVEILIGHEID

COLLEGE MFS

INLICHTINGENDIENST (HVA)

